

INDUSTRIALIZARE ȘI DEZVOLTARE REGIONALĂ ÎN VALEA JIULUI ÎN PERIOADA 1867-1918*

Róbert Nagy**

Abstract: *Situated in the South-Eastern part of the Austro-Hungarian Monarchy, in Transylvania the western-type industrialization process begun only at the 2nd half of the 19th century. After the construction of the railways that connected the Jiu Valley with the market of the double monarchy, the mining industry attracted the most important amount of capital invested in the region. The rich coal fields of the valley were discovered before the 1848th revolution, but the industrial type exploitation begun only after the construction of the railway. The real take off happened in the 1880th. The most important entrepreneurs of the valley became the Salgótarján Coal Mining Company, the Uricani-Valea Jiului Hungarian Coal Mining Company, the Upper Jiu Valley Coal Mining Society and the Royal Hungarian Coal and Graphite Mining Company. As a direct result of the investment in the production equipment and infrastructure, at the beginning of the 20th century the Jiu Valley became the second most important coal-field of the Hungarian half of the double monarchy. As the result of the colonization the population of the region increased from 12 671 in 1869 to 50 015 in 1910.*

Keywords: Transylvania, Jiu Valley, coal mining, industrialization, urbanization.

În istoriografia economică este bine cunoscută teza conform căreia în Monarhia Austro-Ungară industrializarea a luat avânt în a doua jumătate a secolului XIX. În periferiile estice ale dublei monarhii acest proces a debutat la sfârșitul secolului XIX-lea și începutul secolului XX. După indicatorii economici, Transilvania, cea mai estică regiune statistică a Regatului Ungariei, pășește pe acest drum în perioada 1890-1900. După datele privind evoluția PIB-ului pe cap de locuitor, putem afirma că industrializarea s-a accelerat între anii 1900 și 1910¹. În spatele acestor indicatori economici au stat procese complexe și de lungă durată, care au articulat treptat și societatea care a produs această creștere. În sânul

* Cercetarea a fost finanțată de CNCS – UEFISCDI, în cadrul proiectului de cercetare PN-II-ID-PCE-2011-3-0305. *Economie regională și dezvoltare comunitară în Transilvania, Banatul Montan și Bucovina în secolul 19 (1800-1914) – Regional Economy and Community Development in Transylvania, Highland Banat and Bucovina in the 19th Century (1800-1914)*, director de proiect Rudolf Gräf.

** Lector. univ. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filosofie; e-mail nrobert70@yahoo.com

¹ David F. Good, *The Economic Lag of Central and Eastern Europe: Income Estimates for the Habsburg Successor States, 1870-1910*, „The Journal of Economic History”, vol. 54, nr. 4 (dec. 1994), p. 877.

societății transilvane, ca și în celelalte regiuni ale Europei, cele mai vizibile transformări s-au produs odată cu apariția primelor mari platforme industriale. În pofida faptului că în această perioadă industrializarea a transformat în primul rând societățile țărilor occidentale, și-a pus amprenta și asupra celor din părțile estice. Acest proces s-a simțit și în Regatul Ungariei, unde procentul angajaților în activități industriale a crescut între 1869 și 1910 de la 12% la 24%.

În spatele datelor statistice peisajul a fost însă destul de variat. În acest context trebuie remarcat faptul că în Transilvania au existat mari diferențe între microregiuni. Industrializarea a produs schimbări vizibile în marile orașe și, de asemenea, în zonele miniere. O astfel de microregiune a fost Valea Jiului.

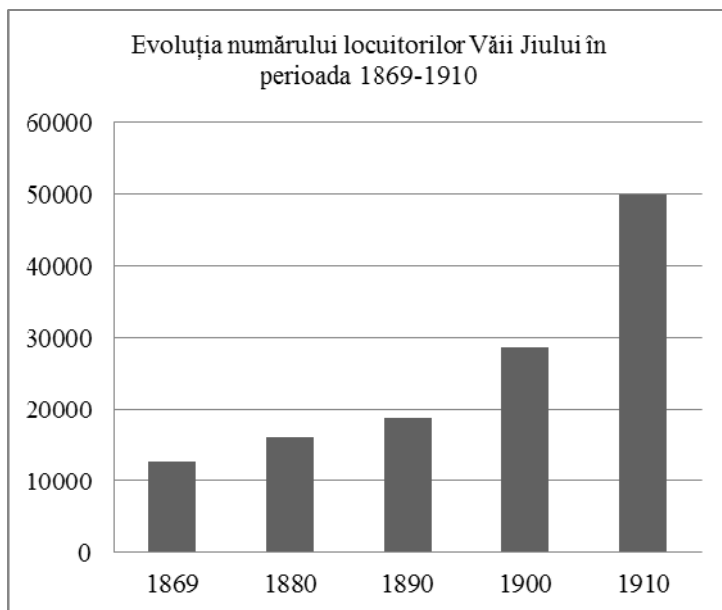
La sfârșitul secolului al XIX-lea, în Valea Jiului existau 14 comune, care constituiau Plasa Petroșani. Importanța zonei a fost dată de marea cantitate de ulei, de care se știa încă de la începutul secolului. Pentru exploatarea resurselor, după compromisul austro-ungar s-a construit linia de cale ferată Simeria-Petroșani (1870). Odată cu racordarea la rețeaua de căi ferate a Monarhiei Austro-Ungare, a început mineritul pe scară largă în zonă. Investitori străini și autohtoni au întemeiat societăți pe acțiuni și au amenajat exploatarea miniere moderne, însă, din cauza lipsei forței de muncă calificată au colonizat masiv muncitori proveniți din cele mai diferite zone ale dublei monarhii. La sfârșitul secolului al XIX-lea, Valea Jiului era deja o zonă minieră în plină dezvoltare. Datele statistice ilustrează cel mai bine această dezvoltare spectaculoasă. Dacă în 1868 producția de ulei a zonei a fost de 2000 de tone, în 1913 ea a fost de 2,5 milioane. Astfel Valea Jiului a devenit prima zonă carboniferă din partea maghiară a Monarhiei². Populația zonei a înregistrat un spor la fel de spectaculos, între 1869 și 1910 crescând de la 12671 la 50015 de suflete³.

Din diagrama de mai jos reiese faptul că populația a avut cea mai mare creștere în perioada 1890-1910. În aceste două decenii, numărul persoanelor înregistrate în plasa Petroșani s-a dublat. Desigur, acest spor nu s-a datorat natalității ridicate, ci imigrației masive. Așa cum am mai amintit, din cauza faptului că în zonă nu s-au găsit mineri și meseriași, dar nici măcar forță de muncă necalificată în număr suficient de mare, societățile au colonizat forța de muncă de pe alte meleaguri. Dintre cele 8 regiuni carbonifere ale Regatului Ungariei, Valea Jiului a fost aceea în care procentul muncitorilor colonizați a fost cel mai mare. În 1911 dintre cei 11912 muncitori înregistrați la minele din zonă numai 853 erau originari din satele văii. Astfel, 93% dintre angajații societăților carbonifere au fost muncitori colonizați. Acest fenomen nu a fost singular în epocă. O situație

² Béla Köpeczi-László Makkai-András Mócsy-Zoltán Szász (ed.), *History of Transylvania* (3 vol.), Boulder-Highland Lakes, 2001-2002, vol. 3, pp. 518-520.

³ *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. I. A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként*, Budapest, 1902, p. 588, și *Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 46. A magyar szent korona országainak 1901-1910. évi népmozgalma községenként*, Budapest, 1913, p. 404.

asemănătoare a fost și în zona Tata, la vest de Budapesta, dar nici acolo n-a ajuns la 90% (numai 85,9%) proporția muncitorilor colonizați⁴. În mineritul de cărbune din Transilvania, marile societăți din Valea Jiului au angajat aproape exclusiv muncitori străini. Lipsa forței de muncă a fost atât de mare, încât în anul 1910 încă 1600 de persoane ar fi găsit de lucru la societățile respective. Majoritatea muncitorilor străini au fost simpli mineri, un număr mai mic fiind mineri de abataj⁵.

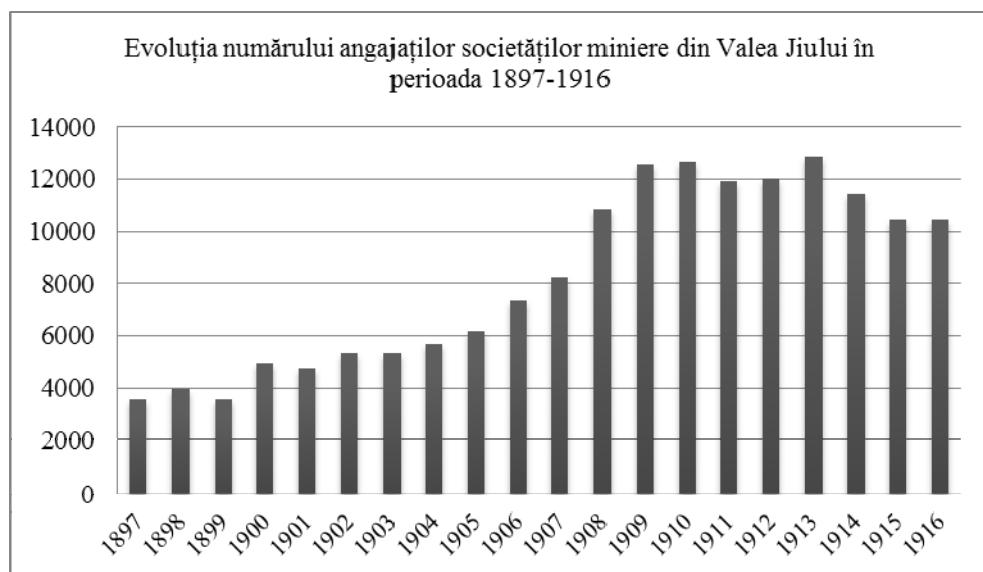

Din cauza imigrației masive, în cele două decenii dintre 1890 și 1910 numărul angajaților marilor companii din zonă s-a triplat. În diagrama de mai jos putem lesne urmări acest fenomen. Momentan dispunem de date referitoare numai la această perioadă. Ușoara decădere de după 1910 se datorează unei crize industriale de conjunctură, dar din 1913 cresc din nou atât numărul angajaților, cât și producția. La izbucnirea primei mari conflagrații mondiale, mulți tineri au fost înrolați în armată, astfel, în pofida faptului că producția ar fi trebuit mărită, numărul angajaților a scăzut⁶.

⁴ Wahlner Aladár, *Magyarország bányá- és kohóipara az 1911. évben*, „Bányászati és Kohászati Lapok”, 45/24 (1912), pp. 920-930.

⁵ Wahlner Aladár, *Magyarország bányá- és kohóipara az 1910. évben*, „Bányászati és Kohászati Lapok”, 44/24 (1911), p. 872.

⁶ *Magyar Bánya-Kalauz – Ungarisches Montan Handbuch*, red. Déry Károly, 3 (1892), 4 (1896), 5 (1900), 6 (1905), 7 (1910), 8 (1914), Wahlner Aladár, *Magyarország bányá- és kohóipara az .. évben*, „Bányászati és Kohászati Lapok”, vezi numerele din anii 1898-1920.

În spatele avântului au stat mai mulți factori, care au făcut posibil ca această zonă bogată în huiă, dar în poziție geografică dezavantajoasă, să intre pe drumul dezvoltării. După părerea noastră, dintre acești factori, trei au jucat un rol decisiv, și anume: evoluția macroeconomică a Regatului Ungariei, politica de sprijinire a industriei de către stat și capitalul privat.

În partea maghiară a Monarhiei, în anii 1880 s-a accelerat atât de mult procesul de industrializare, încât nevoia de cărbune i-a determinat pe investitori să extindă activitățile de exploatare dincolo de bazinele carbonifere aflate în apropierea capitalei (regiunile Salgótarján, Esztergom etc.) și în zonele mai îndepărtate ale țării. Această tendință a fost favorizată și de politica statului ungar de sprijinire a industriei, care, pe lângă legile speciale, a asigurat investitorilor și un mediu economic stabil din punct de vedere juridic. Pe lângă acestea, dezvoltarea infrastructurii a fost un factor care i-a favorizat pe investitori. În asemenea condiții au început marile proiecte din Valea Jiului.

În perioada respectivă, în regiune au activat trei mari societăți miniere. Cea mai mare a fost Societatea Anonimă de Minerit de Cărbune din Salgó-Tarján / Salgó-Tarjáni kőszénbánya-részvénytársulat / Salgó-Tarjánner Steinkohlen-Bergbau-Actien-Gesellschaft, a doua ca mărime a fost Societatea Anonimă Maghiară de Minerit de Cărbune Uricani-Valea Jiului / Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Részvény-társaság / Urikány-Zsilvölgyer Ungarische Kohlenbergwerks-Actien-Gesellschaft, iar a treia Societatea Regală Maghiară de Minerit de Cărbune- și Grafite. Pe lângă cele trei mari societăți, între altele a mai funcționat și Societatea Carboniferă Valea Jiului de Sus. Dintre cele patru, primele

două au fost acele firme a căror producție anuală, a depășit în 1900 cantitatea de 1, respectiv 0,5 milioane de tone. Celelalte două societăți au înregistrat 0,1-0,2, respectiv sub 0,1 milioane de tone⁷. Societatea din Salgótarján a stat în strânsă legătură cu Banca Comercială Maghiară din Pesta, acționarii fiind în marea majoritate mari capitaliști de la Budapesta și Viena. Investitorii Societății Uricani-Valea Jiului au fost un grup franco-austriac, iar cei ai Societății Valea Jiului de Sus un grup financiar care avea acțiuni și la firma Salgótarján.

În cele ce urmează, dorim să ilustrăm procesul de dezvoltare din zonă prin scurta prezentare a primelor două societăți.

Cea mai mare societatea privată care a activat în Valea Jiului a fost cea din Salgótarján. În prima fază, aceasta a cumpărat cu 3,5 milioane de florini (7 milioane coroane) perimetrele miniere ale Asociației de Minerit și Siderurgie din Brașov (Kronstädter Bergbau- und Hütten-Actien-Verein) și a închiriat până în anul 1906 exploatarea din zonă ale statului ungar⁸. Societatea care activa de mai multe decenii în bazinul carbonifer din zona Salgótarján avea experiența necesară organizării exploatarea din Valea Jiului.

Proprietarii au investit sume importante în modernizarea producției, în urma cărora producția a crescut între 1895 și 1900 de la 299 816 tone la mai mult de 0,5 milioane, și în 1909 a ajuns la cantitatea de 1 milion⁹. Minele au fost echipate cu ascensoare de mare capacitate, cale ferată de mină electrică, la suprafață au construit căi ferate cu ecartament îngust, linii de funiculare, stații de separare¹⁰. În 1910 funcționau deja la exploatarea societății 7 locomotive de mină electrice, 2960 vagonete, și 430 cărucioare de funicular¹¹. Pe lângă centrala electrică deja existentă din Petroșani, construită în 1894 (lărgită în 1898 și 1901), au mai construit încă două la Vulcan, în 1900 și în 1910¹². Pentru întreținerea echipamentelor dar și producerea altora, s-au înființat ateliere de reparații, în care au construit și

⁷ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Hunedoara, Fond Salgótarjáni, dosar 22/1911, f. 5.

⁸ **** *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvény-Társulat petrozsényi bányaművének rövid ismertetése*, Petrozsény, 1901, p. 3, și Ion Poporogu, *Pătrunderea capitalului străin în industria minieră a Văii Jiului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Sargetia. Acta Musei Devensis”, 1981, 15, p. 258.

⁹ Ludovic Vajda, *Industria minieră și metalurgică din Transilvania în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea (I)*, „Acta Musei Napocensis”, 1985-1986 (22-23), p. 300, și Ion Poporogu, *op. cit.*, p. 258.

¹⁰ **** *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvény-Társulat petrozsényi bányaművének rövid ismertetése*, Petrozsény, 1901, p. 16.

¹¹ *Magyar Bánya-Kalauz – Ungarisches Montan-Handbuch*, (red. Déry Károly), 1910 (7), p. 138.

¹² Andreics János – Blaschek Aladár: *A salgótarjáni kőszénbánya részvény-társulat zsilvölgyi bányái*, în „Bányászati és Kohászati Lapok”, 1903, 36, vol. II, p. 171. și *Magyar Bánya-Kalauz – Ungarisches Montan-Handbuch*, (red. Déry Károly), 1914 (8), p. 186.

locomotive electrice de mină. Exploatarea miniere și centrul administrativ au fost legate în 1895 de o rețea telefonică cu o lungime totală de 60 km.¹³

Pentru muncitorii aduși din celelalte părți ale țării, societatea a întemeiat 4 colonii, în care, până în anul 1913, s-au construit 3380 locuințe¹⁴. Atât materialul necesar producției, cât și alimentele pentru personal trebuiau aduse din afara regiunii. Pentru păstrarea la un nivel rezonabil a prețurilor alimentelor și produselor de larg consum, s-au înființat magazine de alimente. Totodată, s-a construit și un spital și s-au angajat medici și infirmiere.

Firma a sprijinit atât școlile ecleziastice, cât și pe cele de stat deja existente și unde era nevoie a întemeiat noi instituții de învățământ. Pe lângă asigurarea combustibilului necesar pe timpul iernii, societatea a plătit parțial sau integral și salariile personalului didactic sau a acordat anual o sumă fixă pentru susținerea școlilor¹⁵.

În afară de școli, și parohiile din localitățile miniere aferente societății au primit sprijin. S-a asigurat salariul tuturor preoților și pastorilor (romano-catolici, greco-catolici, reformați, luterani, ortodocși)¹⁶. Pentru angajați, societatea a întemeiat două fonduri de pensii și de asigurări sociale (ger. *Bruderlade*, magh. *Társláda*), unul pentru funcționari și unul pentru mineri și muncitori¹⁷.

Societatea s-a remarcat și prin numărul angajaților, care în 1913 depășea cifra de 7000. Astfel, ea a devenit cea mai mare întreprindere din Transilvania. Datorită numărului mare de muncitori, cantitatea de uleiă exploatată în 1908 de Societatea Salgótarján a reprezentat 65% din cantitatea totală a uleiului produs în Valea Jiului. Pe plan național, în 1910 exploatarea firmei din Valea Jiului produceau 11,8% din cantitatea totală a producției de cărbune și uleiă din Regatul Ungariei¹⁸. Așa cum se poate observa și pe următoarea diagramă, după 1905 a început o creștere rapidă, care a culminat în ultimul an de pace. Izbucnirea Primului Război Mondial a avut urmări grave asupra societății, o parte a personalului fiind chemat sub arme. Astfel, nevoile mărite de uleiă și cărbune trebuiau onorate cu un număr mai mic de muncitori.

¹³ **** *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvény-Társulat petrozsényi bányaművének rövid ismertetése*, Petrozsény, 1901, p. 21.

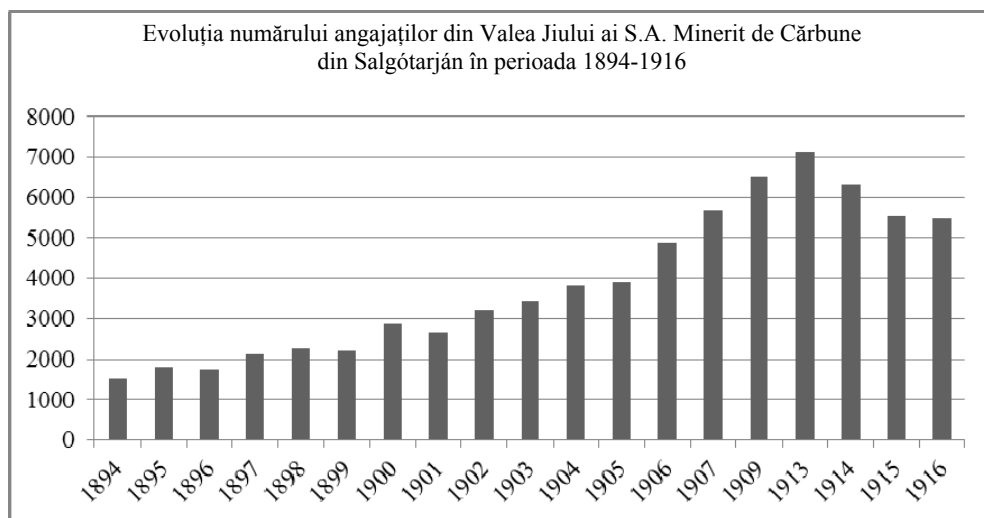
¹⁴ *Magyar Bánya-Kalauz – Ungarisches Montan-Handbuch* (red. Déry Károly), 1914 (8), p. 186.

¹⁵ Déry Károly, *A magyar szénbányászat ismertetése különös tekintettel az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon résztvevő vállalatokra*, Budapest, 1900, p. 205. / **** *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvény-Társulat petrozsényi bányaművének rövid ismertetése*, Petrozsény, 1901, p. 23.

¹⁶ Déry Károly, *A magyar szénbányászat ismertetése különös tekintettel az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállításon résztvevő vállalatokra*, Budapest, 1900, p. 205.

¹⁷ **** *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Részvény-Társulat petrozsényi bányaművének rövid ismertetése*, Petrozsény, 1901, S. 24-25.

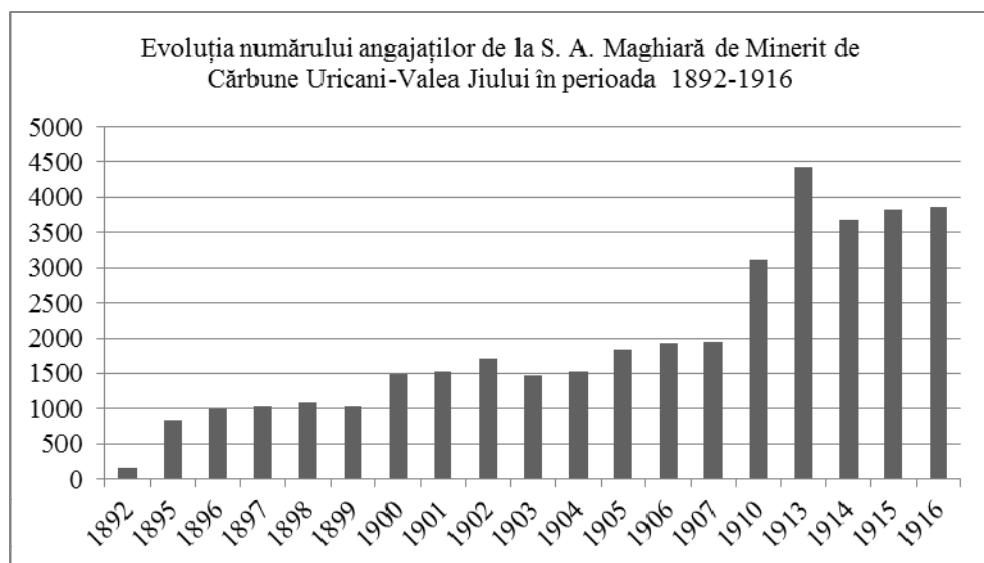
¹⁸ Wahlner Aladár, *Magyarország bánya- és kohóipara az 1908. évben*, „Bányászati és Kohászati Lapok”, 42. col. 49 (1909/II), p. 893-894 și „Magyar Statisztikai Közlemények. Új Folyam”, XVIII, p. 146.

A doua societate ca mărime din Valea Jiului a fost S. A. Maghiară de Minerit de Cărbune Uricani-Valea Jiului care a fost întemeiată în 1891 prin fuzionarea a două firme. Prima a fost o asociație maghiară, care s-a angajat în construirea liniei ferate ce lega vestul Văii Jiului de rețeaua de cale ferată a dublei monarhii. Cealaltă, cu capital francez, a fost o asociație întemeiată cu scopul de a exploata bogatele zăcămintele de ulei din zonă. În spatele acestora din urmă a stat renumita bancă franceză *Crédit Lyonnais*. Noua societate avea un capital de bază de 8 milioane de coroane austro-ungare care în 1896 a fost majorat la 10 milioane (la valoarea de azi, aprox. 51,29 milioane de dolari americani)¹⁹. În 1892 a fost dată în folosință linia de cale ferată Petroșani-Lupeni, care a legat partea vestică a văii de centrul administrativ al zonei. Comuna Lupeni a devenit centrul unităților de producție ale firmei, unde s-au construit și o cocserie. În 1905 societatea a contribuit cu 27% la producția națională de cocs. Exploatarea au fost înzestrate cu echipamente moderne, acolo unde condițiile au permis producția a fost mecanizată; pentru asigurarea energiei electrice necesare minelor, instalațiilor de prelucrare, atelierului de reparații și coloniilor muncitorești, s-au construit două termocentrale²⁰. Numărul angajaților a crescut continuu: în perioada 1892-1913 s-a ridicat de la 150 la 4424. Pe lângă aceștia, încă 234 erau angajați la cocserie. Oscilarea numărului angajaților a reflectat, pe lângă dezvoltarea societății, și creșterea sau stagnarea macroeconomică din vremea respectivă.

¹⁹ Sándor Vilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867-1900*, Budapest, 1954, p. 406.

²⁰ Béla Köpeczi-László Makkai-András Mócsy-Zoltán Szász (ed.), *op. cit.*, p. 519.

Pe diagrama de mai sus se poate observa că, după oscilația de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, în perioada 1907-1913 s-a produs o creștere dinamică. Numărul angajaților s-a dublat. Începând cu vara anului 1914, firma și angajații acesteia s-au confruntat cu aceleași probleme ca și celelalte societăți și personalul acestora.

S. A. Maghiară de Minerit de Cărbune Uricani-Valea Jiului ca și S. A. Salgótarján a construit pentru angajații săi locuințe, școli, spital, rețea de apă potabilă, și a înființat magazine de alimente²¹. Până în 1913, în cele patru colonii de muncitori ale societății au fost ridicate 1634 locuințe pentru muncitori și pentru funcționari, o baie de abur, 6 biserici, 2 magazine de alimente, școli elementare, școli generale pentru băieți și pentru fete, club pentru funcționari și două spitale²².

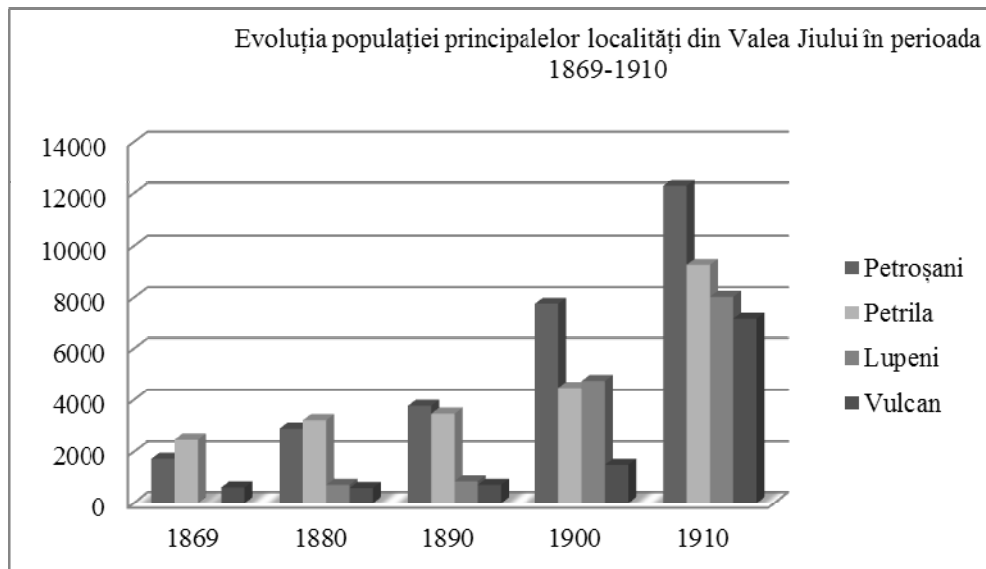
Datorită investițiilor continue, la sfârșitul epocii dualismului, minele din Valea Jiului au ajuns să dea 20% din producția națională de cărbune și ulei. Colonizarea unui număr mare de mineri și muncitori, întemeierea coloniilor, înființarea întreprinderilor comunale, a infrastructurii urbane în general, a școlilor și spitalelor au favorizat procesul de urbanizare a zonei. Unele dintre comunele văii, a căror locuitori practicau până atunci o agricultură de subsistență, au devenit în scurt timp așezări urbane, dar nici celelalte sate n-au rămas neafectate de acest proces, pentru că s-au folosit de posibilitățile de a câștiga un ban în plus.

Procesul de urbanizare poate fi măsurat cel mai ușor în cazul comunelor afectate de activitatea marilor firme. Așa cum se poate vedea pe diagrama de mai

²¹ Krizkó Bohus, *Az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya Rt. Lupényi bányatelepének rövid ismertetése*, Budapest, 1903, pp. 36-50.

²² *Ibidem*, pp. 36-50.

jos, creșterea bruscă a numărului locuitorilor s-a produs în fiecare localitate în ani diferiți. Dacă la Petroșani populația s-a dublat în perioada 1890-1900, la Vulcan populația s-a cvadruplat între 1900 și 1910²³.

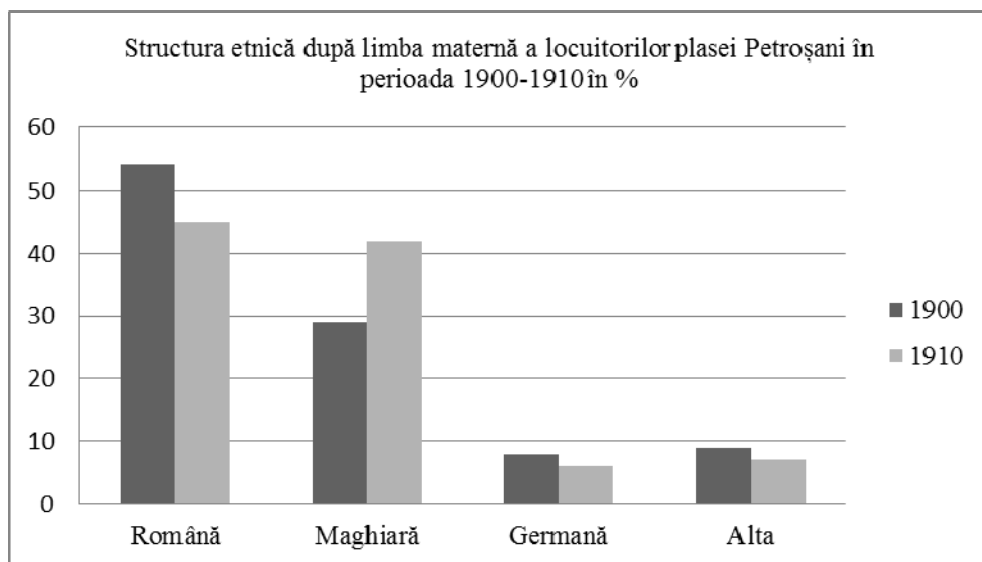

Creșterea s-a produs întotdeauna în acele așezări unde au fost înființate colonii de muncitori. Ca urmare directă a colonizărilor, s-a schimbat componența etnică a populației zonei. Minerii și muncitorii calificați au sosit din toate părțile Monarhiei Austro-Ungare. Valea Jiului, la mijlocul secolului al XIX-lea, era locuită majoritar de români, însă la începutul secolului XX arăta cu totul altfel. Avea deja o populație mixtă din punct de vedere etnic. Recensămintele din anii 1900 și 1910 au găsit un mare număr de cetățeni cu limba maternă maghiară, germană, polonă, cehă, ruteană, slovacă, italiană.

Așa cum reiese și din diagrama următoare, în plasa Petroșani populația de limbă maternă română pierde în 1910 majoritatea absolută, dar rămâne cel mai important grup etnic. În schimb, grupul vorbitor de limba maghiară, datorită imigrației, crește cu peste 10% într-un deceniu. Dintre celelalte grupuri, de departe cel mai numeros a fost cel vorbitor de limba germană. Pe lângă priceperea în minerit și cunoștințe de specialitate, populația colonizată a adus cu ea și cultura

²³ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, I, A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként, Budapest, 1902, p. 588; Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 46, A magyar szent korona országainak 1901-1910. évi népmozgalma községenként, Budapest, 1913, p. 404; Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1900, Cluj-Napoca, 1999, și Studia Censualia Transilvanica. Recensământul din 1910, Cluj-Napoca, 1999.

muncii, modul de viață și mentalitatea din părțile vestice și nord-vestice ale dublei monarhii.

La sfârșitul epocii dualismului austro-ungar, Valea Jiului a devenit astfel o zonă industrială în peisajul preponderent agrar al Transilvaniei.